

Janusz Grabowski

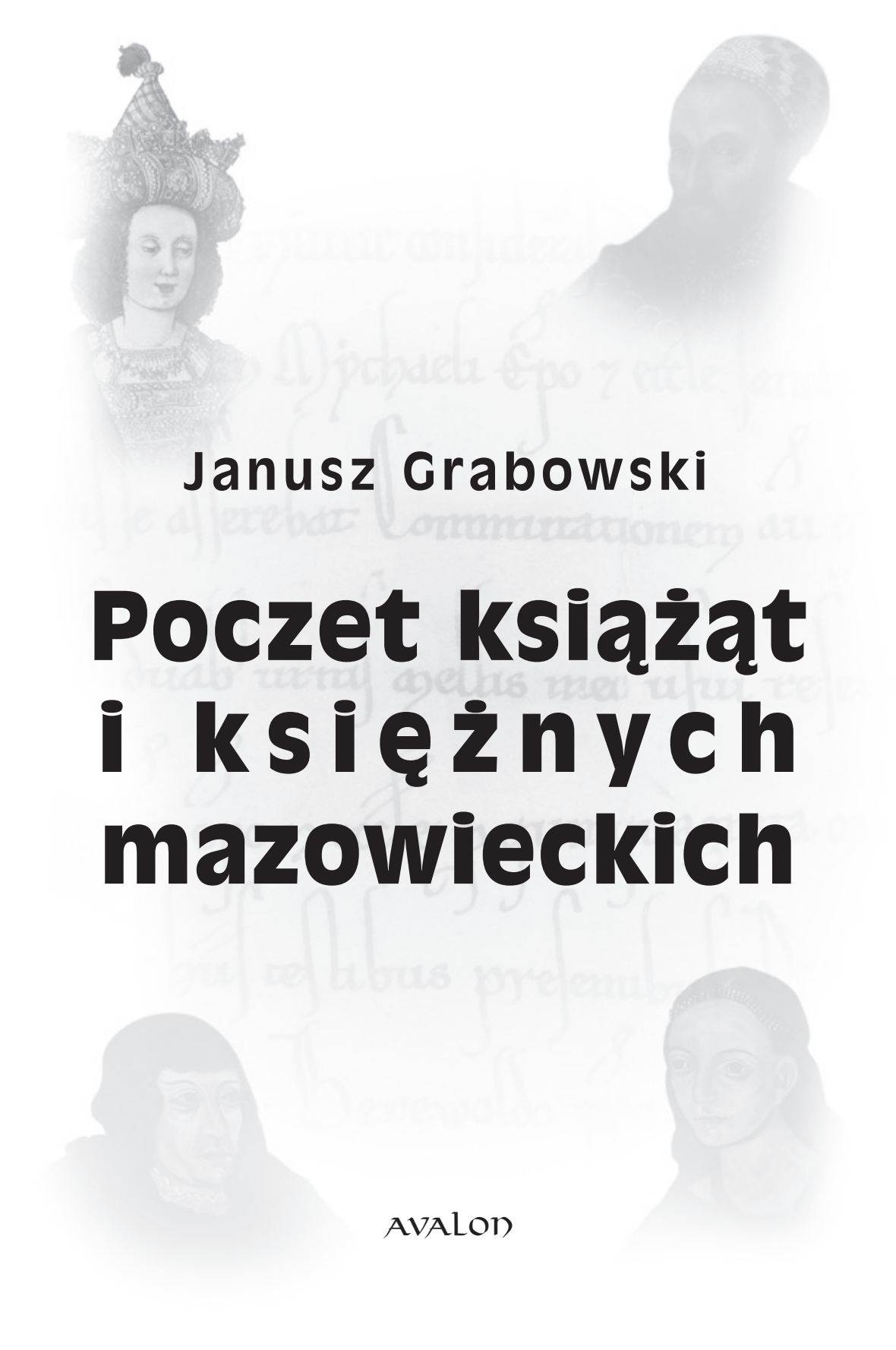
Poczet książąt i księżnych mazowieckich

AVALON

Janusz Grabowski

**Poczet książąt i księżnych
mazowieckich**

The background of the cover features faint, semi-transparent illustrations of four historical figures in medieval attire, positioned at the corners. Overlaid on these are lines of text in a Gothic script, likely from a manuscript, which are also faded. The author's name is centered in a bold, black, sans-serif font.

Janusz Grabowski

Poczet książąt i księżnych mazowieckich

AVALON

Publikacja dofinansowana przez Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie

Recenzja

Prof. dr hab. Jan Tęgowski

Redakcja

Artur Foryt

Korekta

Nina Kozera

Projekt okładki i stron tytułowych

Mariusz Mrozowicz

Opracowanie typograficzne

Drukarnia TECHNET

Mapy wykonał

Grzegorz Zachara

Copyright by Janusz Grabowski, Kraków 2019

ISBN 978-83-7730-484-6

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

Wydawnictwo AVALON Sp. z o.o.
ul. Żmujdzka 6B; Kraków
tel. +48 577 000 186
zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

Žonie
Luizie Monice

*PRINCIPES MASOVIAE EX SANGUINE
REGUM POLONIAE DESCENDUNT*
(Książęta mazowieccy pochodzą z krwi
królów Polski)

Jan Długosz, *Roczniki*

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie.....	11
Konrad I Mazowiecki (1187/1188–1247)	21
Bolesław I (ok. 1210–1248)	33
Siemowit I (ok. 1215–1262)	39
Perejasława (najwcz. 1218–1283)	45
Konrad II (ok. 1250–1294)	49
Bolesław II (1260/1261–1313)	55
Kunegunda Przemyślidówna (1265–1321).....	63
Siemowit II (1283–1345)	67
Trojden I (ok. 1285–1341)	75
Maria Juriwna (ok. 1295–1341).....	81
Wacław (najwcz. 1295–1337)	85
Elżbieta Giedyminówna (ok. 1306–1364)	93
Bolesław III (1325/1328–1351).....	97
Bolesław Jerzy II Trojdenowic (1309/1310–1340).....	103
Kazimierz I (1329/1331–1355)	111
Siemowit III (ok. 1320–1381).....	117
Henryk, biskup płocki (ok. 1368/1370–1392/1393)	127
Janusz I Starszy [Wielki] (1346–1429).....	133
Anna Danuta Kiejstutówna (ok. 1358–1424)	145
Małgorzata Siemowitówna (1353/1356 – przed 4 kwietnia 1396).....	149
Siemowit IV (ok. 1352–1426)	157
Aleksandra Olgierdówna (1368/1370–1434).....	167
Janusz Młodszy (ok. 1379–1422)	173
Bolesław Januszowic (ok. 1382/1383–1423/1424)	179
Anna Fiodorówna (ok. 1395–1458).....	185
Siemowit V (ok. 1389–1442).....	189
Małgorzata, księżna gostyńńska (najwcz. 1410–1459)	197
Jadwiga (ok. 1392–1439 lub później).....	201
Aleksander, biskup trydencki i kardynał (1394/1395–1444).....	205
Cymbarka (ok. 1396/1397–1429).....	211

Kazimierz II (1401/1403–1442)	217
Trojden II (1403/1406–1427)	223
Włodzisław I (ok. 1406/1409–1455)	227
Anna, księżna sochaczewska (ok. 1420–1481)	235
Maria Siemowitówna, księżna słupska (1412/1415–1454)	241
Bolesław IV (ok. 1420–1454)	247
Siemowit VI (1446–1462)	255
Włodzisław II (1448–1462)	259
Katarzyna Siemowitówna (1413/1416–1480)	263
Barbara Aleksandrówna (1428/1429–1492)	269
Konrad III Rudy (1447/1448–1503)	275
Anna Konradowa z Radziwiłłów (1475/1476–1522)	287
Kazimierz III, biskup płocki (1449–1480)	295
Bolesław V (ok. 1453–1488)	301
Anna Radzanowska (ok. 1465 – po 1478)	307
Janusz II (1454/1455–1495)	311
Zofia Konradówna (1497 – ok. 1542)	321
Stanisław Konradowic (1501–1524)	329
Janusz III (1502–1526)	335
Anna Konradówna Odrowążowa (1498–1557)	345
Spis chronologiczny władców panujących na mazowszu (XIII w. – 1526)	353
Bibliografia	361
Summary	381
Tablice genealogiczne	387

WPROWADZENIE

Włączenie Mazowsza w skład państwa gnieźnieńskiego Piastów nastąpiło w II połowie X w. Po śmierci Mieszka I dzielnica ta wchodziła w skład władztwa Bolesława Chrobrego, a następnie Mieszka II. W okresie kryzysu monarchii pierwszych Piastów Mazowsze, mimo dwunastoletniej niepodległości (rządzone przez Mieśława), nie wytworzyło własnego organizmu państwowego, dlatego obok innych ziem polskich weszło w 1047 r. w skład państwa odbudowanego przez Kazimierza I Odnowiciela. W wyniku ustawy sukcesyjnej z 1138 r. („testament Krzywoustego”) Mazowsze wraz z Kujawami przypadło księciu Bolesławowi Kędzierzawemu, po jego śmierci (1173) terytorium to otrzymał jego małoletni syn – Leszek Bolesławowic, a następnie włączył do swego księstwa Kazimierz II Sprawiedliwy. Po śmierci tego władcy (1194) Mazowsze przeszło w posiadanie jego najmłodszego syna – Konrada I, który zapoczątkował dziedziczną linię Piastów mazowieckich trwającą do 1526 r. Podziały Mazowsza w XIV (1313, 1345, 1351, 1381) i XV w. (1434, 1471, 1488) wytworzyły w obrębie tej dzielnicy kilka niezależnych od siebie niewielkich księstw z własną hierarchią urzędniczą. Ze względu na liczne podziały terytorialne Mazowsza i rozdrobnienie tej dzielnicy spotykamy w dokumentach Piastów mazowieckich od połowy XIII w. do 1526 r. oprócz tytułatury tzw. ogólnomazowieckiej i ruskiej 30 różnych tytułów partykularnych: bełski, błoński, brzeski, ciechanowski, czerski, gostyński, grabowiecki, grójecki, horodelski, kolski, kujawski, liwski, lubaczowski, łopatyński, mszczonowski, nurski, plocki, płoński, raciański, rawski, sieciechowski, sochaczewski, sokalski, warecki, warszawski, wiski, wyszogrodzki, zakroczymski, zawkrzeński i żydaczowski. W 1352 r. Piastowie mazowieccy złożyli hołd królowi Kazimierzowi Wielkiemu. Jednak po śmierci polskiego monarchy (1370) Siemowit III – zgodnie z zawartymi układami – stał się w pełni suwerennym i niezależnym władcą i przyłączył do swego księstwa Mazowsze Płockie z Wyszogrodem i Płońskiem oraz ziemie zakroczymską i wiską. Po zgonie Siemowita III (1381) całe dziedzictwo tego wybitnego Piasta zostało podzielone między dwóch synów: Janusza I (Mazowsze Wschodnie ze stolicą w Warszawie) i Siemowita IV (Mazowsze Zachodnie ze stolicą w Płocku). Choć w okresie panowania dynastii jagiellońskiej władcy mazowieccy byli lennikami Polski, to jednak zachowali niezależ-

ność w zakresie polityki wewnętrznej. Od XV w. coraz większą rolę na Mazowszu odgrywała rada książęca oraz – wzorowane na koronnych – terytorialne organy samorządowe w zakresie sądownictwa, ustawodawstwa i spraw finansowych. W 1462 r. wymarła płocka linia Piastów mazowieckich na wnukach Siemowita IV: Siemowicie VI i Włodzisławie II. Od tego czasu zaczął postępować powolny proces integracji Mazowsza z Polską, zapoczątkowany w 1462 r. inkorporacją ziemi rawskiej i gostynińskiej do Korony, a w 1476 r. – ziemi sochaczewskiej. Po włączeniu w 1495 r. ziemi płockiej, zawkrzeńskiej i wiskiej do Polski (1495), potomkowie Janusza I nadal sprawowali władzę na Mazowszu książęcym. W 1511 r. król Zygmunt I wydał przywilej, mocą którego przekazał ziemię wiską, na wzór innych ziem Księstwa Mazowieckiego, w posiadanie Annie Konradowej i jej synom oraz ich prawowitym następcom. 10 marca 1526 r. zmarł w Warszawie Janusz III, ostatni książę piastowski władający ziemią warszawską, czerską, ciechanowską, zakroczymską, wyszogrodzką, wiską, nurską, różańską i łomżyńską. Uroczysty pogrzeb Janusza III, syna Konrada III Rudego, odbył się pod koniec sierpnia 1526 r. z udziałem króla polskiego Zygmunta I w warszawskiej kolegiacie pw. Męczeństwa św. Jana Chrzciciela, gdzie też Janusz III spoczął. Po śmierci ostatniego Piasta mazowieckiego przez kilka miesięcy sprawowała władzę w dzielnicy jego siostra – Anna Konradówna, która po przyjeździe króla do Warszawy i objęciu przez monarchę w posiadanie Księstwa Mazowieckiego, otrzymała stosowne zaopatrzenie. Jej rządy po śmierci brata w 1526 r. oraz późniejsza, prawie dziesięcioletnia, obecność w Warszawie i w dobrach stanowiących zaopatrzenie w ziemi czerskiej i liwskiej, podtrzymywały tradycję miejscowej dynastii.

Po zakończeniu procesu inkorporacji Mazowsza i ustaleniu przebiegu granic z pozostałymi ziemiami Korony terytorium to było podzielone na trzy różnej wielkości województwa: płockie, obejmujące ziemię płocką i zawkrzeńską, rawskie z ziemiami: gostynińską, rawską, sochaczewską, oraz mazowieckie z ziemiami: czerską, warszawską, wyszogrodzką, zakroczymską, różańską, nurską, liwską, wiską, ciechanowską i łomżyńską.

Wszystkich Piastów po mieczu znamy ponad 600, nie uwzględniając w tym zestawieniu potomstwa po kądzieli, tzn. po matce, jeżeli pochodziło ono z małżeństwa zawartego między Piastówną a przedstawicielem innej dynastii. Najliczniejsza była gałąź śląska (licząca ponad 400 przedstawicieli), a po niej mazowiecka. Uwzględniając potomstwo Konrada I, syna Kazimierza II Sprawiedliwego, znamy 75 Piastów mazowieckich. Należy przy tym pamiętać, że jest to liczba niepełna z powodu ubóstwa źródeł i zgonu licznych Piastów w wieku niemowlęcym i dziecięcym.

Piastowie mazowieccy byli pretendentami do stolca krakowskiego: Konrad I, Konrad II, Bolesław II, a po wygaśnięciu królewskiej linii Piastów – konkurentami Jagiellonów do polskiej korony: Siemowit IV, Bolesław IV. Natomiast niesłusznie przypisuje się w literaturze kandydowanie do tronu (po śmierci Kazimierza Jagiellończyka) Januszowi II, najmłodszemu z synów Bolesława IV. Sukcesem zakończyły się zabiegi Bolesława Trojdenowica w rywalizacji o sukcesję po śmierci ostatnich książąt halicko-włodzimierskich z dynastii Romanowiczów: Andrzeja II i Lwa II. Po śmierci Andrzeja Juriewica w 1323 r. władzę w księstwie halicko-włodzimierskim objął jego siostrzeniec Bolesław Jerzy II, syn Trojdena I i Marii Juriewny. Trzech Piastów mazowieckich sięgnęło po mitrę biskupią: Henryk Siemowitowic, Aleksander Siemowitowic i Kazimierz III Bolesławowic, ponadto wspomniany wyżej Aleksander, syn Siemowita IV jako jedyny z Piastów przywdział purpurę kardynalską.

Książęta mazowieccy sprawowali władzę nie tylko we własnej dzielnicy, lecz także w ziemi bełskiej (1388–1462) i na Podlasiu (lata 40., 50. oraz 80. XIV w. i lata 40. XV w.). Do Siemowita IV należały w latach 1383–1398 Kujawy brzeskie, z głównymi grodami: Brześciem, Kowalem, Kruszwicą i Radziejowem. Książę ten przez krótki okres (w latach 1383–84) posiadał ponadto Koło nad Wartą, ziemię łączycką, część okręgu radomskiego w Sandomierskiem oraz część ziemi dobrzyńskiej. Nigdy później żaden Piast mazowiecki nie był tak blisko objęcia tronu w Polsce i nie posiadał tak obszernego władztwa.

Piastowie mazowieccy byli inicjatorami wielkich przedsięwzięć architektonicznych, wznosili zamki, fortalicje i rezydencje, umacniając obronność w odpowiedzi na rysujące się zagrożenia zewnętrzne. Lokowali miasta i wsie oraz prowadzili na dużą skalę kolonizację północno-wschodnich części Mazowsza i Księstwa Bełskiego. Doniosłe znaczenie miały też fundacje sakralne Piastów mazowieckich. Kilkadziesiąt kościołów zawdzięcza swoje powstanie inicjatywie i staraniom panującej na Mazowszu dynastii.

Sprawne zarządzanie władztwem przez książąt mazowieckich wymagało nie tylko pobytów w głównej rezydencji, lecz ciągłych objazdów, które były jedną z form osobistego sprawowania władzy. Książę odwiedzając kolejne ośrodki, nie tylko uczestniczył w sądach wyższej instancji i wiecach, ale również prowadził politykę personalną i sprawował nadzór osobisty nad wdrażanymi działaniami gospodarczymi oraz budową obiektów obronnych i sakralnych. Był to system zarządzania oparty na okresowych pobytach w ważnych ośrodkach księstwa (Płock, Warszawa, Czersk, Rawa, Ciechanów) oraz w miejscowościach należących do zamożnego rycerstwa. Książęta mazowieccy, tak jak inni

Piastowie w średniowieczu, skłonni byli identyfikować się do pewnego stopnia ze swym ludem, dlatego pragnęli, żeby wszyscy poddani mogli osobiście poznać władcę podczas uroczystego ingresu, wysłuchiwali skarg, przyjmujmowali dostojników na swoim dworze. Niewielka stosunkowo rozległość władztwa pozwalała w ciągu jednego dnia lub dwóch dni jazdy konnej dotrzeć do każdego punktu księstwa. W niektórych miejscowościach władcy bywali kilka razy w roku. Istniał też związek planowanych tras podróży książąt ze świętami lokalnych patronów. Święta te były jednocześnie czasem odprawiania uroczystości państwowo-dynastycznych (śluby, chrzty, pogrzeby) oraz duchownych (posiedzenia kapituły).

Mariaże Piastów mazowieckich stanowią tylko nieznaczny procent wszystkich małżeństw przedstawicieli tej dynastii. Licząc od ślubu Konrada I Mazowieckiego zawartego z Agafią Światosławówną do związku Anny, córki Konrada III Rudego, ze Stanisławem Odrowążem, zachowały się zapisy o 49 małżeństwach (bez uwzględniania informacji o Kazimierzu I Konradowicu, księciu kujawskim) na przeszło 330 mariaży Piastów, zaczynając od Mieszka I. Małżeństwa Piastów mazowieckich, podobnie jak inne współczesne mariaże dynastyczne, wiązały się ściśle z życiem politycznym. W średniowieczu małżeństwa dynastyczne były narzędziem swoistej gry politycznej w rękach wybitnych władców. Polityka małżeńska króla Władysława Jagiełły obejmowała mariaże jego siostrzenic, córek Siemowita IV i Aleksandry Olgierdówny. Dzięki małżeństwu księżniczek mazowieckich doszło do zawarcia sojuszu króla polskiego m.in. z leopoldyńską gałęzią Habsburgów, margrabią Miśni i landgrafem Turynii oraz z książętami cieszyńskim i słupskim. Wśród małżeństw mazowieckich dominowały związki z Piastami śląskimi oraz dynastiami ruskimi i litewskimi. Te ostatnie odgrywały szczególną rolę do czasu zawarcia unii w Krewie, gdyż zabezpieczały granice Mazowsza przed najazdami litewskimi. Dlatego na 16 małżeństw dynastycznych polsko-litewskich (XIII–XV w.) aż 11 dotyczyło par mazowiecko-litewskich. Pierwszym mariażem polsko-litewskim był związek Bolesława II z Gaudemundą Zofią, córką wielkiego księcia Trojdena – to bezprecedensowe wydarzenie, gdyż wiązało się z przekroczeniem pewnego tabu w świecie chrześcijańskim. Zdarzały się też koligacje czeskie, pomorskie i węgierskie. Tylko Eudoksja, córka Konrada I oraz Cymbarka i Amelia, córki Siemowita IV, wyszły za dynastów niemieckich. Natomiast żaden Piast mazowiecki nie ożenił się z księżniczką niemiecką. Wśród córek Piastów mazowieckich na szczególną uwagę zasługują Cymbarka, córka Siemowita IV i Aleksandry Olgierdówny. Poślubiła ona Ernesta Żelaznego, księcia austriackiego. Wspomniana para małżeńska zоста-

ła obdarzona licznym potomstwem, gdyż w okresie trwającego 12 lat związku urodziło się aż dziewięcioro dzieci, w tym przyszły cesarz Fryderyk III. Dlatego Cymbarkę nazywa się „matką Habsburgów”. Natomiast Anna (cóрка księcia płockiego Wacława), która poślubiła Henryka V Żelaznego, była matką Jadwigi Żagańskiej, ostatniej żony króla Kazimierza Wielkiego. Z kolei Barbara Zapolya – prawnuczka Bolesława IV (po córce Annie, żonie Przemysława II, księcia cieszyńskiego), była królową Polski – pierwszą żoną Zygmunta I. Natomiast Jan Zapolya (brat Barbary) – prawnuk Bolesława IV – został wybrany na króla Węgier. Od XV w. Piastowie mazowieccy, czyli Janusz Młodszy, Kazimierz II Siemowitowic, Bolesław V i Konrad III Rudy, zawierali także związki małżeńskie z kobietami niedynastycznego pochodzenia.

Najdłużej trwającym małżeństwem Piasta mazowieckiego był związek Janusza I z Anną Danutą Kiejstutowną. Małżonkowie przeżyli razem ponad 50 lat. Kolejnym bardzo długo trwającym małżeństwem był związek Siemowita IV z Aleksandrą Olgierdówną, siostrą Jagiełły. Mariaż ten doszedł do skutku na początku 1387 r. i przetrwał do 1426 r. Małżonkowie przeżyli razem prawie 40 lat i doczekali się liczego potomstwa: pięciu synów i ośmiu córek. Około 40 lat trwało małżeństwo Konrada I z Agafią Światosławówną, księżniczką ruską, natomiast około 35 – Eufemii, córki Trojdena I, z Kazimierzem I, księciem cieszyńskim. Trojden I i Maria, córka Jerzego I, księcia halickiego, przeżyli ze sobą 32 lata. Znamy także krótkotrwałe małżeństwa Piastów mazowieckich. Niecałe trzy miesiące przeżyli wspólnie Kazimierz II z Małgorzatą Szamotulską. Krótkotrwałe były również związki Bolesława V z Anną Radzanowską, wojewodzianką bełską i Henryka Siemowitowica z Ryngałą Anną Kiejstutowną. Także krótkotrwałe było małżeństwo nieznanej z imienia córki Bolesława II z Władysławem, księciem legnickim (bratem Bolesława III Rozrzutnego). Wspomniany Piast po konflikcie z bratem udał się na Mazowsze, gdzie poślubił dla pieniędzy dużo starszą od siebie księżniczkę, by po roztrwonieniu jej posagu ją opuścić.

Nie wszystkie małżeństwa Piastów mazowieckich zaowocowały licznym potomstwem. Wiązało się to z wczesnymi zgonami, zwłaszcza kobiet po porodzie, głównie z powodu różnych komplikacji oraz z dużą liczbą zgonów noworodków i niemowląt, które nawet nie zostały odnotowane przez ówczesne źródła. Niemniej jednak zdarzały się małżeństwa posiadające liczne potomstwo. Siemowit IV i Aleksandra mieli pięciu synów i osiem córek. W związku Bolesława IV z Barbarą, córką Aleksandra Olgierdowicza, księcia kijowskiego, przyszło na świat dziesięcioro dzieci, w tym ośmiu synów i dwie córki. Także dziesięcioro potomków (pięciu synów i pięć córek) było owocem długo trwającego małżeństwa Konrada I z Agafią. Dwukrotnie żonaty Siemowit III miał

łącznie ośmioro dzieci (pięciu synów i trzy córki). Natomiast pięcioro dzieci (trzech synów i dwie córki) doczekał się Bolesław II, również z drugą żoną. Warto odnotować, że także Konrad III Rudy miał liczne potomstwo – pięciu synów i dwie córki (trzech synów zrodzonych było ze związków pozamałżeńskich). Znamy też małżeństwa piastowskie nieobdarzone tak hojnie potomkami. Konradowi II urodziła się tylko córka Anna. Jedynaczkę, Małgorzatę, miał również Siemowit V, a jego brat Włodzisław I doczekał się tylko dwóch synów, i to zmarłych w młodym wieku. Wielu Piastów mazowieckich zmarło w stanie bezzennym. Nie założyli rodziny m.in. Siemowit II i Janusz II, zmarli młodo: Bolesław III, Kazimierz I, Trojden II, Stanisław i Janusz III. Przedwczesny zgon w młodym wieku uniemożliwił zawarcie projektowanego już małżeństwa Stanisława, syna Konrada III, z córką króla Zygmunta I – Jadwigą. Jednak trudno wytłumaczyć beżzenność Siemowita II, skoro jego młodsi bracia (Trojden I i Waclaw) wstąpili w związki małżeńskie. Podobnie nie sposób zrozumieć postawy Janusza II – gospodarnego władcy, kolekcjonera biżuterii i miłośnika rycerskich rozrywek. Książę zmarł w wieku 41 lat i – jak wynika z zachowanych źródeł – wcale nie planował małżeństwa. Jeżeli chodzi o Piastówny mazowieckie, to niektóre z nich zmarły w młodym wieku (w panieństwie: Aleksandra i Anna, córki Siemowita IV, oraz Zofia, córka Bolesława IV), a jeszcze inne wstąpiły do klasztoru: Salomea, córka Siemowita I, i Anna, córka Siemowita III.

Niewiele informacji zachowało się na temat nieślubnych potomków książąt mazowieckich. Wiadomo jedynie o Mikołaju, synu Siemowita IV, oraz o synach Konrada III Rudego, Stanisławie i Wojciechu, zrodzonych ze związku z metresą księżką Dorotą z Warszawy, i Hieronimie, będącymi owocem przelotnej miłości księcia z Anną Łoską.

Przeciętna długość życia Piastów mazowieckich nie odbiegała od średniej długości życia innych wczesnych dynastów. Duży wpływ na to miały: wysoka śmiertelność niemowląt, nieuleczalne choroby, odżywianie i ogólny poziom higieny. Najdłużej z Piastów mazowieckich żył Janusz I, który w chwili śmierci liczył co najmniej 83 lata, a jego brat Siemowit IV przeżył prawie 73 lata. Z pozostałych książąt mazowieckich długim życiem – jak na ludzi w średniowieczu: ok. 60 lat – cieszyli się np. Siemowit II i jego bratanek Siemowit III. Spośród Piastównien w późnym wieku umarły m.in. Katarzyna, córka Siemowita IV (żyjąca najdłużej z całego rodzeństwa) oraz Eufemia, córka Trojdena I wydana za Kazimierza I, księcia cieszyńskiego. Z żon Piastów dłużej niż przeciętnie żyły Litwinki, jednak nie jest prawdą, że Anna Danuta, żona Janusza I, w chwili śmierci miała – jak do niedawna przypuszczano – 90 lat. W rzeczywistości księżna zmarła w 1424 r., przeżywszy

66 lat. W podobnym wieku odeszły: Aleksandra Olgierdówna, żona Siemowita IV i Barbara Aleksandrówna, żona Bolesława IV, która przeżyła nie tylko męża, lecz także większość swego potomstwa.

Miejszem pochówków większości męskich przedstawicieli Mazowsza Zachodniego była katedra płocka, natomiast książąt z linii czersko-warszawskiej była kolegiata (obecnie archikatedra) pw. Męczeństwa św. Jana Chrzyciela w Warszawie. Poza Płockiem i Warszawą miejscami wiecznego spoczynku książąt i książnych mazowieckich były m.in. kościoły: kanoników regularnych w Czerwińsku, dominikanów w Warce, św. Piotra i Pawła w Rawie, karmelitów pw. NPM w Płońsku, a także bazylika kolegiacka Zwiastowania NMP w Pułtusku i kościół św. Szczepana w Wiedniu (obecnie katedra). Natomiast ostatnia księżna warszawska – Anna, córka Konrada III – została pochowana w nieistniejącej obecnie kolegiacie pw. Wszystkich Świętych w Jarosławiu. Jeżeli chodzi o pozostałe książniczki mazowieckie, to spoczęły one w różnych miejscach. Najwięcej Piastówien zostało pochowanych w Płocku, w katedrze i klasztorze Dominikanów. Ze względu na najliczniejsze mariaże mazowiecko-śląskie, książniczki mazowieckie spoczywają obok swoich mężów, m.in. w Cieszynie, Żaganiu, Brzegu. Natomiast Cymbarka Siemowitówna została pochowana w klasztorze cysterskim w Lilienfeld, w grobowcu założyciela i fundatora tego opactwa – księcia Leopolda VI z rodu Babenbergów.

W mazowieckiej gałęzi Piastów nie obowiązywało kryterium imienne, można jedynie zauważyć predylekcję do pewnych imion. Najpopularniejsze imię wśród Piastów mazowieckich to Bolesław. Wśród książąt mazowieckich imię to wystąpiło po raz pierwszy u syna Konrada I – Bolesława I, który otrzymał je na cześć pradziada Bolesława Krzywoustego. Imię to nosili również: Bolesław II Siemowitowic; Bolesław, syn Trojdena I; Bolesław III, syn Waclawa; Bolesław, syn Janusza I; Bolesław IV oraz trzech jego synowie (dwaj z nich zmarli w młodym wieku). Także imię Siemowit występowało dość często u Piastów mazowieckich. Nosili je Siemowit I, syn Konrada I, Siemowit II, syn Bolesława II, Siemowit III, syn Trojdena I, Siemowit IV, syn Siemowita III, Siemowit V, syn Siemowita IV oraz Siemowit VI, syn Włodzisława I. Siemowit był także drugim imieniem Aleksandra Siemowita, syna Siemowita IV, oraz Stanisława Siemowita, syna Siemowita III z jego drugiego małżeństwa z Anną, córką Bolka, księcia niemodlińskiego. Wielu Piastów mazowieckich używało imion zdrobniałych (spieszczonych). W zachowanych źródłach książę płocki Waclaw jest określany jako Waniek. Bolesław, syn Janusza I, występował jako Bolek. Włodzisława I zaś nazywano Włodkiem. Chociaż Siemowit IV nie używał na wystawionych dokumentach zdrobniałej

formy swojego imienia, to w wielu zachowanych źródłach występuje jako Siemek, Siemaszek lub Siemeczek. Wśród córek książąt mazowieckich najpopularniejszym imieniem była Anna. Pierwsza Piastówna o tym imieniu to Anna, córka Konrada II i Jadwigi, księżniczki legnickiej. Imię odziedziczyła po siostrze swej matki (opatce trzebnickiej) lub po prababce macierzystej, żonie Henryka Pobożnego. Miano to nosiły również: Anna, córka Wacława (żona Henryka, księcia żagańskiego), Anna, córka Siemowita III (dominikanka raciborska), i jego wnuczka, córka Siemowita IV (zmarła w stanie panieńskim) oraz Anna, córka Bolesława IV (żona Przemysła II, księcia cieszyńskiego). Anna to również ostatnia księżniczka mazowiecka, córka Konrada III Rudego. Popularnością wśród imion dla księżniczek mazowieckich cieszyła się Eufemia, zwłaszcza w rodzinie Trojdena I, gdyż tak nazywały się jego córka, wnuczka i prawnuczka (*notabene* również synowa). Bezpośrednim transponentem tego miana była teściowa księcia czerńskiego – Eufemia, siostra Władysława Łokietka, żona Jerzego Lwowica, księcia halickiego, i matka Marii Trojdenowej.

Zachowało się niewiele informacji na temat przezwisk książąt mazowieckich, gdyż jedynym Piastem, któremu *Genealogia Tomickiego* nadała przezwisko – Rudy (*Rufus*) – był Konrad III, syn Bolesława IV. W źródle tym dwaj inni książęta – Janusz I i Siemowit IV – występują dwukrotnie z określeniami, które świadczą o zaletach ich charakteru. Pierwszy został nazwany *prudentissimus* (roztropny, mądry), drugi zaś *liberalissimus* (hojny). Chociaż określenia te są raczej przymiotnikami oddającymi cechę charakteru (epitetami), aniżeli typowymi przezwiskami, to jednak musiały funkcjonować na dworze mazowieckim już w XV w. Natomiast spotykane w historiografii określenie „Mazowiecki”, z którym występuje Konrad I Kazimierzowic – nie jest przydomkiem, lecz przymiotnikiem odmiejscowym. Przydomek – musi być współczesny albo powinien wystąpić wkrótce po śmierci władcy.

* * *

Prezentowana publikacja zawiera najważniejsze, zdaniem autora, sylwetki książąt i księżnych mazowieckich na tle ważnych wydarzeń politycznych, ekonomicznych i społecznych na Mazowszu i w Polsce w XIII–XVI w. Dlatego nie obejmuje książąt i księżniczek zmarłych w młodym wieku, o których zachowały się bardzo skąpe przekazy źródłowe. O Konradzie synu Janusza I dowiadujemy się tylko z *Genealogii Tomickiego*. Natomiast o Konradzie synu Bolesława Januszowica czerpiemy wiedzę z dwóch źródeł: *Genealogii książąt mazowieckich* i *Kalendarza czerwńskiego*. Z kolei o czterech synach Bolesława IV – zmarłych w młodym wieku – dowiadujemy się tylko z lakonicznego przekazu

Długosza. Także o dwóch synach Siemowita III z jego drugiego małżeństwa wiemy wyłącznie z *Kroniki Janka z Czarnkowa*. Siemowit IV z małżeństwa z Aleksandrą Olgierdowną doczekał się siedmiu córek, jednak o niektórych z nich zachowały się lakoniczne przekazy źródłowe. Także o Zofii, córce Bolesława IV, zmarłej w młodym wieku w panieństwie, wiemy tylko ze wzmianki Długosza. Z żon Piastów mazowieckich uwzględniono wszystkie księżne – regentki oraz sprawujące władzę na terenie dóbr oprawnych.

Poczet książąt i książnych mazowieckich otwiera Konrad I, protoplasta Piastów mazowieckich i kujawskich, natomiast kończy Anna, córka Konrada III Rudego – ostatnia księżna mazowiecka.

Starano się uwzględnić wszystkie najnowsze ustalenia z zakresu genealogii Piastów mazowieckich, dając w wielu wypadkach pierwszeństwo wynikom własnych badań i przemyśleń. Zrezygnowano z podawania przypisów, które mogłyby zakłócić przyjętą konwencję opracowania. Natomiast na końcu każdego biogramu zamieściłem wybór wykorzystanej literatury i źródeł. Uzupełnieniem publikacji są tablice genealogiczne Piastów mazowieckich, spis chronologiczny władców panujących na Mazowszu (od XIII w. do 1526 r.), bibliografia oraz mapy.

Mam nadzieję, że prezentowany *Poczet książąt i książnych mazowieckich* nie tylko przybliży dzieje Mazowsza w okresie panowania Piastów, lecz również pobudzi do większego zainteresowania dziejami „naszej małej ojczyzny”, gdyż – jak pisał wybitny mediewista Henryk Samsonowicz – „w świadomości Polaków Mazowsze stanowi oznaczenie tożsamości zbiorowej jednego z podstawowych członów ich wspólnoty”.

Konrad I Mazowiecki (1187/1188–1247)

☞ Dokument Konrada I Mazowieckiego z 1232/1233 r. dla biskupa kujawskiego Michała, AGAD, dok. perg., nr 6420, fot. K. Zgliński

Konrad I, protoplasta Piastów mazowieckich i kujawskich, był młodszym synem Kazimierza II Sprawiedliwego i Heleny, córki Konrada II, pochodzącego z dynastii Przemyślidów – panującego w morawskim Znojmie, i Marii, córki wielkiego żupana serbskiego Urosza I. Urodził się w latach 1187–1188. Imię odziedziczył po swoim dziadzie macierzystym Konradzie II i wuju Konradzie III Ottonie, księciu Brna i Ołomuńca. Po zgonie Kazimierza II całe jego władztwo przypadło Konradowi I oraz jego starszemu bratu Leszkowi Białemu. Leszek otrzymał ziemie: krakowską, sandomierską, łączycką i sieradzką oraz zwierzchnictwo nad Pomorzem Gdańskim. Natomiast młodszemu z Kazimierzowiców – Konradowi – przypadła dzielnica złożona z Mazowsza i Kujaw, gdzie sprawował władzę od ok. roku 1199 (lub 1200) pod opieką matki i wojewody Mazowsza, Krystyna Piotrowicza. Po śmierci księżnej Heleny – zmarłej między 1202 a 1206 r. – blisko współpracował ze starszym bratem Leszkiem Białym w prowadzonej przez niego polityce wschodniej, która polegała (wzorem Kazimierza II) na rozszerzaniu wpływu polskiego na sąsiednie księstwa ruskie. W czasie najazdu księcia halickiego Romana na dzielnicę Leszka Białego udzielił bratu wsparcia zbrojnego. W krwawej bitwie pod Zawichostem (19 czerwca 1205 r.) wojewoda mazowiecki Krystyn pokonał wojska ruskie, a sam Roman poniósł śmierć na polu bitwy. W następnych latach wspierał Leszka Białego w walce o wpływy na Rusi halicko-wołyńskiej. Z inspiracji brata w 1207 lub 1208 r. poślubił księżniczkę ruską Agafię, urodzoną między 1290 a 1295 r. Była ona córką Światosława Igorewica, księcia nowogrodzko-siewierskiego oraz przemyskiego. Po przybyciu księżniczki do Polski w następnych latach doszło do gwałtownych walk pomiędzy jej ojcem a Leszkiem Białym, księciem sandomierskim i krakowskim. Rycerstwo polskie i węgierskie ruszyło na Halicz, który został zdobyty i spłądrowany. Pojmani zostali ojciec Agafii i dwaj jej stryjowie Roman i Rościsław – wszystkich powieszono. W 1210 r. Konrad I wraz z bratem uczestniczył w zjeździe w Borzykowej w Małopolsce z udziałem książąt i duchowieństwa, na czele z arcybiskupem Henrykiem Kietliczem. Przedmiotem obrad był immunitet dla Kościoła w zakresie sądownictwa (*privilegium fori*). Książęta zrezygnowali także z tzw. *ius spoli*, czyli prawa do przyjmowania majątku po zmarłym biskupie. W 1215 r. Konrad I wziął udział w wraz z Leszkiem Białym, Władysławem Odonicem, księciem wielkopolskim, i Kazimierzem I, księciem opolskim, w zjeździe w Wolborzu, na którym książęta nada-

li Kościołowi w swoich dzielnicach immunitet sądowy. W polityce zewnętrznej największym wyzwaniem dla młodego księcia była obrona granicy mazowieckiej przed Prusami i prowadzenie ekspansji na ich terytorium. Po objęciu samodzielnych rządów przez Konrada I na terenie Prus działalność misyjną prowadzili cystersi. W 1206 r. pierwszym biskupem Prus został Chrystian, który podlegał zwierzchnictwu arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza. Jednak działalność misyjna i podejmowane przez książąt polskich z pomocą krzyżowców krucjaty do Prus nie tylko nie przyniosły trwałych sukcesów, lecz uaktywniły pogańskie plemiona, które zorganizowały samoobronę i wkrótce przeszły do działań ofensywnych, zajmując prawdopodobnie ziemię chełmińską. Zagroziło to poważnie władztwu Konrada I. Dlatego doszło do powołania na pograniczu mazowiecko-pruskim tzw. stróży – stałego systemu obronnego. W obronie granicy mieli uczestniczyć przedstawiciele rodów rycerskich z różnych dzielnic Polski. Chociaż przywrócono panowanie księcia mazowieckiego w ziemi chełmińskiej, to międzydzielnicowa obrona granicy, w wyniku partykularnych interesów, nie powiodła się. Powodu porażki w obronie granicy przed wojowniczymi plemionami pruskimi można się również dopatrywać w konflikcie księcia z wojewodą Mazowsza – Krystynem Piotrowiczem, który dzielnie odpierał najazdy Prusów. Był on piastunem i wychowawcą (*pedagogus*) Konrada I. Sukcesy militarne wojewody Krystyna (bitwa pod Zawichostem) umocniły jego pozycję w elicie władzy na Mazowszu. Dlatego, jak pisze Długosz, „wielu jego wrogów i ludzi [zawistnych], a szczególnie kanclerz Jan, donosiło na niego wiele oszczerstw i zmyślonych zarzutów Konradowi”. Nie znamy rzeczywistego powodu konfliktu księcia z wojewodą, pewne jest tylko to, że książę zbyt pochopnie uwierzył podszeptom rywali Krystyna i kazał go w 1217 r. najpierw pojmać we wsi Kowale i oślepić, a następnie, według dziejopisa „w najbardziej okrutny sposób go zabić, idąc za niegodziwą radą scholastyka płockiego Jana Czapli”. Najazdy pruskie doprowadziły do zniszczenia części grodów, w tym także stołecznego Płocka, dlatego Konrad I postanowił się odwołać się do pomocy zakonów rycerskich. Przed 1228 r. został założony Zakon Pruskich Rycerzy Chrystusowych (tzw. braci dobrzyńskich), którzy w 1228 r. otrzymali od Konrada I Dobrzyń nad Wisłą wraz z posiadłościami ziemskimi w pobliżu tego ośrodka. Ich żywot był bardzo krótki, gdyż już w 1235 r. część rycerzy (za zgodą biskupa Chrystiana) połączyła się z Krzyżakami. Pomysł sprowadzenia na pogranicze mazowiecko-pruskie Krzyżaków pojawił się prawdopodobnie na dworze księcia śląskiego Henryka Brodatego. Niewykluczone, że inspiratorami tego planu byli małżonka księcia śląskiego Jadwiga, córka Bertolda VI, hrabiego Andechs i księcia

Meranu, oraz siostrzeniec Henryka Brodatego Otto Dypoldowic, prepozyt kapituły arcybiskupiej w Magdeburgu. Zauważmy, że pierwszą placówkę w Polsce Krzyżacy uzyskali w księstwie Henryka Brodatego. Była to nieistniejąca obecnie wieś Łasocice, leżąca w pobliżu Namysłowa, która została nadana Zakonowi w 1222 r. W 1225 r. Krzyżacy zostali zmuszeni przez króla węgierskiego Andrzeja II do opuszczenia Siedmiogrodu. Wówczas z nową ofertą dla nich wystąpił Konrad I Mazowiecki. Zawierała ona obietnicę nadania Krzyżakom ziemi chełmińskiej i wiązała się z wezwaniem do walki z pogańskimi plemionami Prusów, nękających ciągłymi napadami pograniczne tereny mazowieckie. Początki władztwa zakonu krzyżackiego nad dolną Wisłą przypadają na czas panowania wielkiego mistrza Hermanna von Salzy, wybitnego polityka i dyplomaty, związanego z cesarzem Fryderykiem II Hohenstaufem. Hermann von Salza odgrywał znaczącą rolę jako pośrednik między cesarzem a papieżem. Przy wsparciu tych dwóch najwyższych autorytetów średniowiecznej Europy, a zarazem protektorów władztwa misyjnego – Zakon starał się w XIII w. uniezależnić od wpływów książąt polskich. Po rokowaniach z księciem mazowieckim Konradem I pierwszych rycerzy zakonnych (dwóch rycerzy i kilkunastu służby) przysłał Hermann von Salza do pozyskanej ziemi w 1228 r. Krzyżacy przyjęli od Konrada I na podstawie dokumentu ziemię chełmińską i dziesięciny nadane im przez biskupa Chrystiana. Następni bracia przybyli dwa lata później. Konrad I osadził przybyszów we wsi Nieszawa, położonej na lewym brzegu Wisły, naprzeciw dzisiejszego Torunia, i wystawił wówczas (znany jedynie z bulli papieskiej) akt nadania ziemi chełmińskiej. Książę mazowiecki potwierdzał Zakonowi posiadanie ziemi chełmińskiej, określając ściśle granice darowizny. W dyplomie mocno zaakcentowano pełnię praw Krzyżaków do ziemi chełmińskiej. Wśród badaczy nie ma jednolitego stanowiska w sprawie oceny wiarygodności „przywileju kruszwickiego” (niezachowanego w oryginale) z 1230 r., chociaż obecnie większość historyków opowiada się za jego autentycznością. Krzyżakom uzyskanie ważnych przywilejów od Konrada I ułatwiło to, że po 1227 r. książę mazowiecki skierował swe główne działania w stronę Małopolski, zaniedbując politykę północną. Winić też trzeba doradców Konrada I i pracowników jego kancelarii, którzy nie dokonali szczegółowej analizy dokumentów zredagowanych przez Krzyżaków, które książę potwierdzał. Początkowo niewielki oddział braci zakonu niemieckiego, przy pomocy rycerstwa europejskiego przybywającego na krucjaty, w ciągu dziesięciu lat zdołał dotrzeć wzdłuż wybrzeża morskiego aż do Sambii. Na zdobytych ziemiach zakładano grody-zamki i obsadzano je stałą załogą. Zamki pozwalały na kontrolę przyległych obszarów i stanowiły bazę dla ko-

lejszych wypraw. W ten sposób powstały: Toruń, Chełmno, Kwidzyn, Elbląg. Konrad I nie wiedział nic o wielkich planach Hermanna von Salza ani o złotej bulli z Rimini z 1226 r. (faktycznie z 1235 r.), zakreślających Krzyżakom szerokie perspektywy, których głównym celem było stworzenie na uzyskanych i podbitych w przyszłości ziemiach niezależnego państwa zakonnego. W 1233 r. Krzyżacy uderzyli na Pomezanie i zajęli ją dzięki pomocy zbrojnej książąt polskich. Pokojowa misja biskupa Chrystiana straciła rację bytu, a on sam dostał się, ku zadowoleniu Krzyżaków, do niewoli jednego z plemion pruskich. Jego stolicę – sławny w dziejach Pomorza nadwiślańskiego Zantyr – pozyskał niebawem Zakon i uczynił go ośrodkiem komturii, czyli okręgu administracyjno-wojskowego. W 1234 r. doszło do pierwszego incydentu Konrada I z Krzyżakami, gdyż przybyły do Prus na pomoc braciom margrabia miśnieński Henryk nieoczekiwanie zaatakował Płock. Konrad I odzyskał stolicę Mazowsza z pomocą synów: Bolesława I i Kazimierza. W następnym roku sędziowie polubowni (legat papieski Wilhelm z Modeny i biskup kujawski Michał) przysądziła ziemię dobrzyńską stronie polskiej. Jednak w wyniku ugody Konrad I zrzekł się na rzecz Zakonu wszelkich praw zwierzchnich wobec ziemi chełmińskiej i ponownie odstąpił ją Krzyżakom. Kiedy Krzyżacy, wspierani przez polskie rycerstwo i krzyżowców z Rzeszy, kontynuowali podbój Prus, oparnowując Pomeranie, Pogezanie i Warmię, Konrad I prowadził walki o Kraków. Po tragicznej śmierci starszego brata, Leszka Białego, zabitego w Marcinkowie k. Gąsawy (23 lub 24 listopada 1227 r.), Konrad I włączył się w walkę o tron krakowski. Leszek, umierając zostawił za ledwie półtorarocznego syna Bolesława (Wstydliwego). Konrad I po śmierci brata pragnął przejąć całą dawną ojcowiznę, co prowadziło do konfliktu z opiekunami małoletniego Bolesława. Konflikt polegał na sprzeczności między dziedzicznymi prawami syna Leszka, a rodowymi prawami Konrada I po zmarłym bracie. Książę starannie się przygotowywał do walki z opiekunami Bolesława i początkowo do Krakowa wysłał swego najzdolniejszego syna – Kazimierza I, który miał pilnować na miejscu interesów ojca. W walce o panowanie w Krakowie Konrad I miał przeciw sobie nie tylko Grzymisławę, wdowę po Leszku, lecz również Władysława Laskonogiego, Henryka Brodatego oraz możnowładztwo małopolskie. W marcu 1228 r. doszło z udziałem Konrada I do wiecu w Skaryszewie, Grzymisławy – wdowy po Leszku Białym i dostojników małopolskich, na którym książę mazowiecki chciał wymusić opiekę nad małoletnim Bolesławem Wstydliwym i rządy w Krakowie. Konradowi na kolokwium towarzyszyli m.in. najstarszy syn Bolesław I, biskup kujawski Michał oraz wojewoda Arnold. Na zjeździe tym nie udało się Konradowi I, wobec sprzeciwu Grzymisławy i dy-

gnitarzy małopolskich, objąć opieki nad małoletnim bratankiem. Także podczas kolejnego kolokwium w Krakowie, w maju 1228 r., książę nie osiągnął porozumienia z Grzymisławą, jednak pozostał na terenie Małopolski, starając się pozyskać nowych zwolenników. Dygnitarze małopolscy wobec istotnego zagrożenia ze strony Konrada I nawiązali współpracę z księciem wielkopolskim Władysławem Laskonogim, zaś Grzymisławie wraz synem Bolesławem wydzielili Księstwo Sandomierskie. Panowie małopolscy zdawali sobie sprawę, że ich wpływ wobec silnych rządów Konrada I znacznie by zmalał, opowiedzieli się więc za współpracą z Władysławem Laskonogim, któremu po uzyskaniu przywileju w Cieni (1228), powierzyli władzę w Krakowie. Konrad I nie zamierzał jednak rezygnować z planów opanowania Krakowa, dlatego jeszcze w 1228 r., korzystając z nieobecności Władysława Laskonogiego, wyprawił się do Małopolski, gdzie jednak musiał zmierzyć się z wybitnym przeciwnikiem – Henrykiem Brodatym. Książę śląski, przygotowując się do odparcia najazdu Konrada I, zbudował zamek w Przegini i warownie w Skale i Międzyborzu. W czasie najazdu Konrada I stoczono bitwy – pod Skałą i Międzyborzem – przegrane przez księcia mazowieckiego. Nie zraziło to jednak Konrada I, który wykorzystując pobyt Henryka Brodatego na zjeździe w Spytkowicach (na początku 1229 r.), kazał go porwać i uwięzić na Mazowszu. Wkrótce jednak, dzięki interwencji żony Henryka Brodatego – księżnej Jadwigi – uwolniono księcia po złożeniu przysięgi, że zrezygnuje z walki o tron krakowski. Latem 1229 r. Konrad I z posiłkami książąt ruskich: Daniela i Wasylka Romanowiczów, obległ Kalisz, należący do Władysława Laskonogiego. Rusini złupili także dobra na Śląsku. W tym samym roku Konrad I wymógł na księżnej Grzymisławie zrzeczenie się rządów w Księstwie Sandomierskim i objął również ziemię łęczycką i sieradzką, która jej po śmierci Leszka Białego przypadła. Zaangażowanie się księcia w walkę o tron krakowski zapoczątkowało proces wyodrębniania przez Konrada I dzielnic starszym synom. Dlatego w 1230 r. Bolesław I Konradowicz otrzymał Księstwo Sandomierskie, a Kazimierz I – Kujawy. Po śmierci Władysława Laskonogiego w listopadzie 1231 r. przed Konradem I otworzyła się kolejna szansa objęcia władzy w Krakowie. Jednak książę wielkopolski przekazał swoje prawa do panowania w Małopolsce Henrykowi Brodatemu, który ubiegł Konrada I i z pomocą wojewody krakowskiego Marka z rodu Gryfitów objął rządy w Krakowie. W 1233 r. doszło do zmiany dzielnic Bolesława I (najstarszego syna Konrada), który odstąpił Sandomierz wdowie po Leszku, księżnej Grzymisławie, sam zaś objął Księstwo Sieradzkie. W tym samym roku książę mazowiecki zaprosił na zjazd swoją bratową z małym Bolesławem i pomimo złożonej wcześniej przysięgi, zapewniającej

bezpieczeństwo księżnej, uwięził ją wraz z synem w Sieciechowie. Po pewnym czasie, w wyniku zabiegów rodu Gryfitów i opata sieciechowskiego, Grzysław wraz z synem została uwolniona. W 1234 r. Konrad przekazał najstarszemu synowi, Bolesławowi I, Płock i władzę nad Mazowszem Północnym, zatrzymując Mazowsze Południowe, Łeczycę, Sieradz i północne skrawki Księstwa Sandomierskiego. Na zjeździe w Dankowie koło Białej Rawskiej, do którego doszło na przełomie czerwca i lipca 1236 r., Konrad I rozgraniczył władztwa swoich najstarszych synów. W 1237 r. książę uczynił nadanie dla zakonu dobrzyńskiego, przekazując mu gród w Drohiczyńcu wraz z terytorium pomiędzy Bugiem i Nerem, z obowiązkiem zabezpieczenia północnej granicy Mazowsza przed atakami pogan. Po śmierci Henryka Brodatego (1238) książę mazowiecki nie podjął walki o Kraków z jego synem Henrykiem II Pobożnym. Sytuacja polityczna uległa zmianie po tragicznym najeździe tatarskim na Polskę w 1241 r., który położył kres potędze „państwa Henryków śląskich”. W bitwie pod Legnicą 9 kwietnia 1241 r. zginął Henryk II Pobożny, dlatego Konrad I zajął (najpóźniej na początku lipca) zamek wawelski. Rządy Konrada I w Krakowie trwały zaledwie dwa lata, napotykając od początku na opór rodów małopolskich. Metody stosowane wobec opozycji przez Konrada I (uwięzienie zwolenników Bolesława Wstydliviego), doprowadziły do otwartego międzydzielnicowego konfliktu. W bitwie pod Suchodołem, stoczonej w maju 1243 r., Konrad I i jego synowie, wspierani przez księcia wielkopolskiego Przemysła I i księcia opolsko-raciborskiego Mieszka (zięcia Konrada), ponieśli klęskę w starciu ze zwolennikami Bolesława Wstydliviego. Konrad I nie potrafił pogodzić się z porażką i dlatego w następnych latach z pomocą książąt ruskich i litewskich dążył bezskutecznie do opanowania Krakowa. Zbudował nawet trzy gródki: jeden w Krakowie, przy ujściu Rudawy do Wisły, drugi w Tyńcu i trzeci w Lełowie. W 1246 r. Konrad pokonał z pomocą Litwinów rycerstwo krakowsko-sandomierskie na czele z Bolesławem Wstydlivym w bitwie pod Zarzysowem, jednak Krakowa już nie odzyskał. Była to już ostatnia próba zdobycia rządów w Krakowie i objęcia upragnionej ojcowizny. W polityce wewnętrznej Konrad I dążył do ograniczenia wpływu możnowładztwa, dlatego podporą jego rządów było średniozamożne rycerstwo mazowieckie, popierał osadnictwo na pograniczu jaćwieskim i dbał o rozwój wymiany handlowej z Rusią. W początkowym okresie panowania bliskim współpracownikiem Konrada I był kustosz włocławski Michał, którego początki kariery można łączyć z pracą w kancelarii książęcej. Po śmierci Leszka Białego (1227) pośredniczył on w akcjach dyplomatycznych mających utworzyć księciu mazowieckiemu drogę do objęcia władzy w Krakowie. W okresie rządów Konrada I

doszło do lokacji Płocka (1237), jednak zachowany dokument lokacyjny, wystawiony przez biskupa płockiego Piotra, nie zaś samego księcia, wzbudza do dziś wiele kontrowersji. Konradowi I przypisuje się inwestycje budowlane na Mazowszu, które były wyrazem ambicji politycznych władcy. Wzniesiona w Błoniu rezydencja wyróżniała się wieżą obronną na kopcu i okazałością dużego budynku mieszkalnego, zbudowanego z zastosowaniem „nowoczesnego” w I połowie XIII w. surowca – cegły, także z użyciem glazurowanych kształtek. Konradowi I przypisuje się również fundację obecnego kościoła parafialnego pw. św. Trójcy w Błoniu, okazałej świątyni z emporą uwzględniającą potrzebę książęcej reprezentacji. Z jego inicjatywy powstały też rezydencje książęce w Gąbinie, Jazdowie i Wiskitkach. Natomiast o ambicjach artystycznych Konrada I świadczy zachowany do dziś srebrny i pozłacany kielich z pateną. Kunsztowne dzieło, zdobione głównie techniką nielowanego grawerunku o cechach późnoromańskich, powstało w połowie XIII w. jako akt ekspiacji ze strony dworu mazowieckiego za zabójstwo (1239) scholastyka płockiego i włocławskiego Jana Czapli, o czym będzie mowa. W programie ikonograficznym bardzo dobitnie podkreślono zasługę fundatorów – w sześciolistnym lustrze pateny umieszczono centralnie monumentalne wyobrażenie Chrystusa Pantokratora, Wszechwładcy w Majestacie, Tronującego w Chwale, któremu anioł z kadzielnicą nakłada koronę, zaś w medalionach znalazły się wizerunki klęczących donatorów: w górnych – Agafii i Konrada I, trzymających w dłoniach kielichy; w dolnych – ich synów Kazimierza i Siemowita, wznoszących ręce w geście modlitwy. Kielich zawiera też bardzo ważne, gdyż nieznane z innych źródeł, informacje genealogiczne dotyczące potomstwa Konrada I Kazimierzowica. Na kielichu wymieniono następujące imiona: *dux Conradvs* – *dux Boleslaws* – *Emomizl* – *Mesco* – *Lvdmila* – *Salome* – *Ivdita* – *Ivdita*. Są to: Konrad, Bolesław, Ziemomysł, Mieszko, Ludmiła, Salomea i Judyta (powtórzona dwukrotnie). Małżeństwo Konrada z Agafią Światosławówną było udane, gdyż w okresie trwania tego związku przyszło na świat dziesięć dzieci – pięciu synów: Bolesław, Kazimierz, Siemowit, Ziemomysł i Mieszko, oraz pięć córek: Eudoksja, Ludmiła, Salomea, Judyta i Dubrawka. Konrad I, jeżeli chodzi o dzieci, preferował imiennictwo wczesnopiastowskie, niewątpliwie pod wpływem kroniki mistrza Wincentego Kadłubka. Książę, mając tak liczne potomstwo prowadził „politykę małżeńską”, gdyż mariaże dynastyczne w średniowieczu były narzędziem swoistej gry politycznej w rękach wybitnych władców. Eudoksja, najstarsza córka Konrada I poślubiła Dytryka I, hrabiego Breny z dynastii Wettynów, natomiast Judyta wyszła za mąż za Mieszka II, księcia opolskiego (wspomagał teścia w walce o Kraków), zaś po jego śmierci, za Henryka III

Białego, księcia wrocławskiego. W polityce ruskiej Konrada I ważny był mariaż jego córki Dubrawki – jej imię nawiązywało do pierwszej żony Mieszka I – z Wasylkiem Romanowiczem, księciem halicko-włodzimierskim. Także synowie Konrada I zawierali małżeństwa z inspiracji ojca: Bolesław I z Gertrudą, córką Henryka II Pobożnego, a po jej śmierci z Anastazją, księżniczką bełską; Kazimierz I z Jadwigą, córką Władysława Odonica. Także mariaż Siemowita I z Perejasławą, księżniczką ruską, mógł być zaplanowany jeszcze za życia Konrada I. Władca ten, mimo wydzielenia działów starszym synom, nadal sprawował władzę zwierzchnią nad nimi. Lojalny wobec ojca był najstarszy z Konradowiców – Bolesław I. Natomiast jego młodszy brat – Kazimierz I poślubił w 1239 r. bez wiedzy rodziców Konstancję, córkę Henryka II Pobożnego. Za inspiratora tego mariażu uznano scholastyka płockiego Jana Czapłę (dawnego wychowawcę Kazimierza I), który miał również zatarg z księciem mazowieckim na tle majątkowym. Po powrocie Czapli na Mazowsze zastosowano wobec niego represje. Wtrącono do więzienia, potem go torturowano wymyślnym narzędziem kaźni, tzw. ko-niem, w końcu publicznie powieszono. Według Długosza:

[...] kiedy zmarł i zdjęto go z pierwszej szubienicy i kilku braci dominikanów wiozło zdjętego do miasta, żeby go pochować, rozwścieczona księżna Agafia, spragniona krwi kapłańskiej, jak druga Jezabel, odebrała go im, kazała złożyć na wóz ciągnięty przez dwa woły i powiesić na nowo, na drugiej przygotowanej umyślnie szubienicy, koło kościoła św. Benedykta nad Wisłą, od strony katedry płockiej, aby był tak odstraszaającym, jak i haniebnym widowiskiem.

Zbrodnia na prałacie ściągnęła klątwę kościelną, którą rzucił arcybiskup gnieźnieński Pełka na Konrada I i Agafię, a całą diecezję obłożył interdyktem. W kościołach mazowieckich umilkły dzwony, przestano odprawiać msze, nie było uroczystych pogrzebów i ślubów. Para książęca, obawiając się o losy swego panowania, rozpoczęła pokutę, próbując też okupić winy tak niezawodnym środkiem jak hojność. Konrad I przyznał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu gród w Łowiczu (wraz z przynależnym dochodem), a biskupi płocki i wrocławski otrzymali przywileje immunitetowe w kasztelanii wolborskiej. Dopiero wówczas papież Grzegorz IX polecił zdjęcie klątwy.

Konrad I używał najczęściej tytułu „księcia Mazowsza i Kujaw” (*dux Masouiae et Cuiauae*), natomiast po objęciu części władztwa Leszka Białego, pojawia się na jego dokumentach tytulatura łęczycka i sieradzka. Znamy również dyplomy z tytulaturą krakowską, odzwierciedlające jego panowanie w stolicy Małopolski. Książę używał pieczęci konnych i pieszych. Na

pieczęci konnej w polu *sigillum* znajduje się książę na koniu galopującym w prawo, w zbroi, w stożkowym hełmie na głowie, w prawej ręce trzyma włócznię z proporcem, w lewej podłużną tarczę, przy boku miecz. Napis (częściowo nieczytelny) + [CONRADI] DVCIS CRACOVIE ET MAZOVIE. Natomiast na pieczęci pieszej księcia w polu *sigillum* znajduje się książę zwrócony w lewo, w stożkowym hełmie z nosalem, w zbroi płytkowej i szacie spodniej do kolan, trzyma w prawej ręce miecz ostrzem do góry, a w lewej włócznię z proporcem oraz podłużną tarczę przypiętą pasem do szyi. Napis + S CONRADI DVCIS MAZOVIE ET CYIAVIE.

Książę zmarł 31 sierpnia 1247 r. i został uroczyście pochowany w katedrze pw. św. Zygmunta w Płocku. Po śmierci księcia seniora jego synowie: Bolesław I i Siemowit I sprawowali rządy na Mazowszu i ziemi dobrzyńskiej, zaś Kazimierz I na Kujawach oraz w ziemi łęczyckiej i sieradzkiej. Natomiast wdowa po Konradzie I – Agafia, przebywała prawdopodobnie na dworze Siemowita I. Wraz z młodszym synem ufundowała tzw. ornat św. Jadwigi. Wykonany ok. połowy XIII w. z purpurowego jedwabiu ornat przedstawia cykl scen z Nowego Testamentu oraz wyobraża na tronie Zbawiciela w mandorli z ośmioma świętymi. U stóp Chrystusa i świętych klęczą (opatrzeni imionami) fundatorzy ornatu: Agafia i Siemowit I. Prawdopodobnie ornat powstał w środowisku płockim w związku ze ślubem Judyty, córki Konrada I, z Henrykiem III Białym, księciem wrocławskim (wnukiem św. Jadwigi), stanowiąc dar dla pary małżeńskiej. Agafia Światosławówna zmarła 2 listopada ok. 1252 r. i została pochowana w katedrze płockiej.

W historiografii dominuje – pomimo podejmowanych w ostatnim czasie prób rehabilitacji tego władcy – negatywna ocena Konrada I. Według potocznej wiedzy Polaków Konrad I był księciem, który „sprowadził Krzyżaków” – późniejszego głównego wroga państwa polskiego w dobie Piastów i pierwszych Jagiellonów. Czy była to fatalna w skutkach próba zabezpieczenia Mazowsza przed uciążliwym sąsiedztwem pruskim i jaćwieskim? Krzyżacy w okresie rządów Konrada I nigdy nie zagrozili Mazowszu, natomiast zabezpieczyli północne rubieże dzielnic. Czterdziestoletnie rządy Konrada I nie były zdecydowanie ujemne tak dla Polski, jak i dla Mazowsza. Książę, obejmując po śmierci ojca Mazowsze i Kujawy, powiększył swoje władztwo o ziemię sieradzką i łęczycką. Władał także przejściowo ziemią krakowską i sandomierską. W II ćwierci XIII w. był najpotężniejszym księciem dzielnicowym w Polsce, obok Henryka Brodatego. Nie udało mu się zrealizować wielkich planów politycznych dotyczących podboju Prus, zjednoczenia Polski, jednak z sukcesem realizował politykę w odniesieniu do Rusi halicko-wołyńskiej, przyczyniając się do rozwoju ekonomicznego własnej dzielnicy. Rozwój gospodarczy Mazowsza do najazdu Mongołów

w 1241 r. opierał się na szlaku handlowym, który był połączeniem wielkich ośrodków cywilizacyjnych i handlowych z Bizancjum przez Kijów, Wołyń, Drohiczyn, Płock nad Bałtyk. W okresie jego rządów nastąpiła lokacja Płocka, rozwinęła się architektura romańska i doszło do wielu inwestycji kościelnych na Mazowszu, które w skali i wielkości nie ustępują innym (poza Śląskiem) polskim ziemiom w I połowie XIII w. Konradowi I przyszło panować w wyjątkowo trudnym okresie, jednak z uporem i energią realizował „plan południowy” – przejęcia schedy po zmarłym bracie Leszku Białym. Sprawując rządy silną ręką na Mazowszu i Kujawach i eliminując najpotężniejszych możnowładców (Krystyna Piotrowicza, Arnolda), nie docenił roli dygnitarzy małopolskich: świeckich i duchownych, dlatego nie zdołał utrzymać władzy w Krakowie. Na „czarnej legendzie” Konrada I zaciążyła opinia Jana Długosza, który w oparciu o przekaz *Kroniki wielkopolskiej*, stworzył wizerunek złego władcy. W *Rocznikach* Długosza Konrad I jest odpowiedzialny za najazdy pogan na ziemie polskie, sprowadzenie Krzyżaków, zamordowanie wojewody Krystyna i scholastyka Jana Czapli, tyranie i uleganie zgubnym wpływom żony. Zupełnie inaczej postać Konrada I widzieli najbliżsi sąsiedzi. Autor *Kroniki halicko-wołyńskiej*, podając informację o zgonie Konrada I, napisał: „umarł książę wielki lacki Konrad, który był sławny i przedobry i boleli po nim Daniel i Wasylko [Romanowicze]”. Natomiast kronikarz krzyżacki Piotr z Dusburga określił Konrada I mianem „szlachetnego a nadto dostojnego i najbardziej chrześcijańskiego władcy”. Pozytywną opinię o Konradzie I przekazali też uczestnicy papieskiej wyprawy pod przywództwem Jana di Piano Carpiniego do Mongołów w 1245 r. Książę mazowiecki m.in. podarował uczestnikom wyprawy futra oraz przez swego zięcia Wasylka Romanowicza pomógł im w kontaktach z Batu-chanem.

Literatura i źródła

Balzer O., *Genealogia Piastów*, Kraków 1895; Galicka I., Sygietyńska H., *Sztuka romańska (XI–XIII w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, red. H. Samsonowicz, t. 1, Pułtusk 2006; Gieysztor A., *Trzy stulecia najdawniejszego Mazowsza*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1; Grabowski J., *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*, Kraków 2012; *Jana Długosza Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 6–7, ks. 7–8, Warszawa 1973–1975; Jasiński K., *Kielich płocki z pateną – dar księcia mazowieckiego Konrada I*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, Warszawa 1997; tenże, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001; *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, tłum., wstęp i komentarze D. Dąbrowski, A. Jasupovic, Kraków–Warszawa 2017; Jasiński T., *Okoliczności nadania ziemi chełmińskiej Krzyżakom w 1228 r. w świetle dokumentu łowickiego*, w: *Balticum. Studia z dziejów polityki*,

gospodarki i kultury XII–XVII w. ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992; *Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, MPH, s. n., t. 8, Warszawa 1970; Kuczyński S.K., *Pieczęcie książąt mazowieckich*, Wrocław 1978; *Liber mortuorum [...] Cervenensis*, Czerwińsk, Muzeum parafialne i misyjne Salezjanów (BN, mf 17298–300); Mitkowski J., *Konrad (ok. 1187–1247), książę mazowiecki i kujawski, sieradzki i łęczycki, krakowski*, PSB, t. 13, 1967–1968; *Piotr z Dusburga, Kronika ziemi pruskiej*, tłum. S. Wyszomirski, wstęp i komentarz J. Wenta, Toruń 2004; Samsonowicz H., *Konrad I Mazowiecki (1187/88 – 31 VIII 1247)*, Kraków 2008; *Spotkanie dwóch światów: Stolica Apostolska a świat mongolski w połowie XIII wieku: relacje powstałe w związku z misją Jana di Piano Carpiniego do Mongołów*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1993; Teterycz-Puzio A., *Konrad I Mazowiecki. Książ Wielki Lacki (1187/89–31 sierpnia 1247)*, Kraków 2019; *taż, XIII-wieczni Piastowie mazowieccy – książęta nieudolni czy niedoceniani? Próba oceny*, w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, red. J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017; Włodarski B., *Polityczne plany Konrada I księcia mazowieckiego*, Toruń 1971; *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich. Codex Diplomaticus et commemorationum Masoviae generalis*, t. 1, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919.